

Razvoj organizirane zdravstvene zaštite u Livnu (Livanjska bolnica - povijesne crtice)

1. Zdravstvene prilike i zdravstvena zaštita u prošlosti

Medicina prati razvoj ljudskog roda, a povijest ljudskog roda prati razvoj medicine. Problem bolesti, patnje, boli i smrti tema je antropološke naravi za svakog čovjeka, a za vjernike i nužno teološka. Bolest i patnja oduvijek prate ljudsku osobu, nesposobnu prikladno odgovoriti na dramu njihove uzajamne povezanosti. Dok opća povijest istražuje i prikazuje borbu ljudskog roda za političke, ekonomske, pravne i kulturne prevlasti, povijest medicine obuhvaća prikaz dugih i upornih nastojanja čovjeka na pronalaženju i izradbi ljekovitih sredstava i time, dakako uz liječništvo, svladavanju bolesti i boli te produženju života.

Vrlo malo je informacija o zdravstvenim prilikama u livanjskom kraju tijekom 17. i 18. stoljeća. Ono što je ostalo zapisano, gotovo se isključivo odnosi na kugu. Pomori kuge često su harali livanjskim krajem. U vrijeme osmanske uprave Bosna je doživljavana kao trajno okuženo ozemlje. Veći pomori kuge u livanjskom kraju dogodili su se: 1532., 1584., 1611., 1615., 1663., 1670., 1730., 1732., 1743., 1763., 1783. i 1795. godine. Stravičan učinak na smrtnost stanovništva imala je kuga, apokaliptičnih razmjera, koja je trajala od 1814. do 1818. godine. U tom je razdoblju u livanjskom kraju od kuge umrlo 2.649 osoba, ili oko 38% ukupnog broja katoličkoga pučanstva (o stradanjima pravoslavni i muslimanskih žitelja nisu sačuvani podatci). U 19. stoljeću livanjskim su krajem harale: epidemija kolere (1836. i 1855.), epidemija ospica, *morbila* (1804. i 1845.), epidemija trbušnog tifusa (1878. i 1879.) i epidemija difterije; u narodu poznata kao *grla*, *grlica*, *gronjača*, (1884. i 1894.) godine. O teškim posljedicama epidemije difterije znakovito govori podatak iz Matice umrlih župe Livno za 1894. godinu. Naime te godine, od ukupno 113 umrlih, 47-ero je umrlo od difterije. Narod je u prošlosti tu zaraznu bolest zvao „*andeo koji davi djecu*“, premda je bila opasna za ljude svih dobnih skupina.

Koliko je zdravlje bilo važno i kako se ono odražavalo na kvalitetu života, svjedoči i poslovice koja se znala čuti i u livanjskom kraju: „*Život nije živjeti, nego biti zdrav*“. Narodni lijekovi, "medicinske knjige" *likaruše*, pojedinci koji su nerijetko sebi pripisivali i magične moći, bili su jedini odgovor neprosvijećenoga puka izazovima bolesti. Pomoć se tražila od travara, vidara, ranarnika i, posebice, od svećenika, koji su često bili jedini obrazovani ljudi u svome okruženju. Prevladavali su kojekakvi samouki narodni liječnici od kojih su neki obilazili zemlju i na *dernećima* prakticirali svoje umijeće, no «uspjesi» njihova liječenja bili su takvi da su se rijetko vraćali na ista mjesta. Brijači (*berberi*) i *džerahi* namještali su polomljene i iščašene udove, liječili rane, vadili zube, puštali krv, stavljali pijavice, obrezivali (*sunetili*) djecu, a u svojim brijačnicama nudili su i lijekove. Hodže pak, *faldžije*, liječili su davanjem *amajlija*, pisanjem zapisa, a bilo je i *šejtan-hodža*, «specijalista» za istjerivanje nečistih duhova.

Seoske babe izazivale su pobačaje ubadanjem u maternicu guščjeg pera, vretena, duguljastog korijenja i sl., a krvarenja, tetanus, sepsa, upala potrbušnice bili su više pravilo negoli iznimka. Bog sam zna što se sve već smatralo lijekom i što je sve dospijevalo u ljudske želudce, praćeno tisućama nada, želja i molitava.

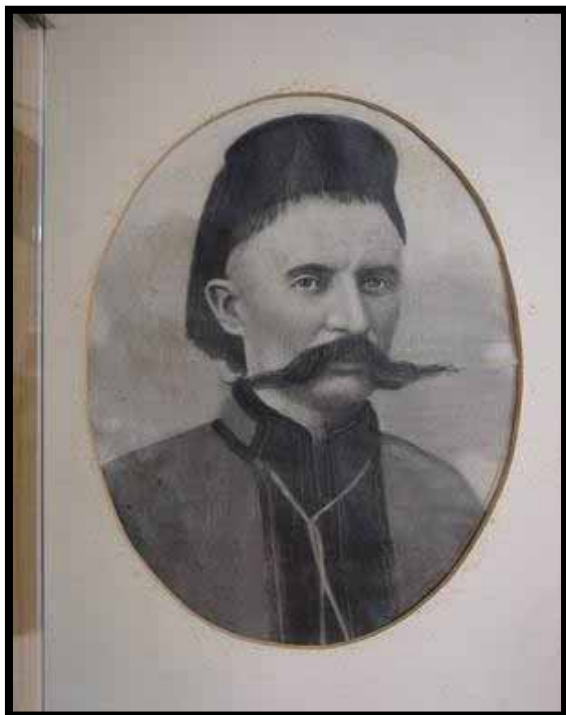
Nedostatak državnoga ili bilo kojega drugoga institucionalnoga organiziranoga rješavanja zdravstvenih problema, ponukao je neke franjevce da se, posebno u dekadentnom razdoblju osmanske uprave od 17. do polovice 19. stoljeća, osposobe te počnu baviti i liječničkom djelatnošću. Potreba liječenja osjećala se osobito za vrijeme učestalih pojava zaraznih bolesti. Prvo svjedočanstvo o liječničkoj djelatnosti bosanskih franjevacu zapisao je fra Pavao iz Rovinja, vizitator Bosne Srebrene. On je 1640. Generalnoj kuriji u Rim poslao izvještaj u kojem je napisao da se jedan franjevac u Bosni bavi liječenjem, te da posebno uspješno liječi kamenac. U takvim okolnostima posebnu vrijednost za liječenje puka imale su *ljekaruše*. Bile su to zbirke recepata za pripremu lijekova i upute za njihovu primjenu u liječenju bolesti kod ljudi i životinja. Pisali su ih i koristili uglavnom svećenici, ponajviše franjevci. Boraveći u inozemstvu dolazili su do različitih recepata i naputaka za liječenje, pa su ih sakupljali, nadopunjavali receptima iz pučke medicine, te koristili tijekom službovanja u župama. Najveći broj recepata temeljio se na racionalnoj, iskustvenoj terapiji različitih bolesti, odnosno ljudskih tegoba, uz uporabu pripravaka koji su najčešće pripremljeni od sastojaka biljnog, a u manjoj mjeri životinjskog i mineralnog podrijetla.

O tim zbirkama fra Ivan Franjo Jukić piše: „*U Bosni kada se tko razboli, kršćani idu fratrima, da im što kažu; neki više neki manje imaju svoje rukopisne ljekaruše, te iz njih kazuju i daju štokakve trave*“. Jukić će, dalje, napisati: „*Rištjani pak i Turci, kad im čaratarie i zapisi njihovih samoukih ne mogu pomoći, eto ih fratrima po zapis. Fratri, istina dadu i zapis, ali im još kažu i dadu koju likariu, zato fratarski zapisi najbolje pomažu*“. U Franjevačkom samostanu Gorica, Livno, čuvaju se, između ostalih, *ljekaruše* fra Lovre Vucića, fra Ante Šakića i fra Filipa Kunića. Najpoznatiji livanjski franjevac, pučki liječnik, bio je fra Vladimir Dolić. U Livnu je krajem 19. stoljeća djelovao jedan broj pučkih liječnika koje je u liječenju poučio dr. fra Mihovil Sučić. Ivan Klarić, književnik i učitelj u Livnu, spominje livanjskog sposobnog pučkog liječnika Šaćir efendiju, „*hećima kakvog nije bilo u tri kadiluka*“.

Rijetki liječnici koji su dolazili u Bosnu i Hercegovinu, najčešće iz Venecije i Dalmacije, brinuli su se o zdravstvenom stanju bogatih bosanskih vezira i njihovih obitelji. Zabilježeno je da ni intervencija poznatog mletačkog liječnika Scipiona nije mogla spasiti život veziru Mufettiš Mehmed–paši, koji je umro u Livnu 24. ožujka 1671. godine. U više navrata, u razdoblju od 1720. do 1732., Livno je posjećivao liječnik Dominik Castelli, dalmatinski protomedik. Kada je početkom 1845. u Livnu epidemija ospica pokosila veliki broj djece, tadašnje su vlasti odlučile angažirati dr. Petra Marinkovića, liječnika iz Dalmacije.

„... *Kada je završio studij filozofije i teologije u Italiji, u žaru da pomogne svom narodu, uviđajući da je bez ikakve ljudske pomoći, osobito zbiljskim nedostatkom liječnika, dobio je od Svete Stolice dopuštenje za studiranje medicine. Kad se u Padovi okitio vijencem doktora medicine i kirurgije, vratio se u domovinu; posvećujući svoj smrtni život ovoj službi ljubavi hrleći kroz gradove, sela i varoši...*“. Ove rečenice, zapisane u *Nekrologiju* Franjevačkog samostana Gorica, odnose se na dr. fra Mihovila Stipu Sučića (1820.-1865.), prvog Livnjaka s doktoratom medicinskih znanosti (studij završio 1851.).

Premda se danas s pravom ponosimo što je livanjski kraj još polovinom 19. stoljeća imao domaćega sina s diplomom Carsko-kraljevskog sveučilišta u Padovi, fra Mihovilov povratak u rodni kraj nije mogao bitno promijeniti tragičnu sliku zdravstvenih prilika onoga vremena.

*Dr. fra Mihovil Sučić (1820.-1865.),
liječnik i kirurg*

U Sučićevo vrijeme i u susjednoj Hrvatskoj bolnica, u pravom smislu riječi ima vrlo malo. Brojni ratovi koji su se vodili na ovom području doveli su do razvoja vojnih bolnica, koje su prvenstveno služile za liječenje ranjenika. Takve bolnice napose niču u Dalmaciji nakon dugotrajnog Kandijskog rata (1646-1670), no u njima zdravstvenu skrb pružaju mahom ranarnici-vidari, a ne liječnici. Takvih je bolnica bilo u Zadru, Hvaru, Šibeniku, Splitu i Kotoru. Još gore stanje bilo je u civilnim bolnicama, hospitalima, *hospicijima*, koji su više bili ubožnice, pribježišta za ostarjele i bolesne siromahe negoli bolnice. Jedino se može izdvojiti dubrovačka bolnica *Domus Christi*, koja je od 1540. bila bolnica u pravom smislu riječi. I u Rijeci je hospital sv. Duha, ali tek od XVIII. st. imao stalno namještene liječnike.

Tek na prijelazu 18. u 19. st. hospitali se iz karitativnih pretvaraju u prave zdravstvene ustanove sa stalnim liječnicima. Ovdje spominjemo bolnice u Splitu iz 1794, Zadru 1804, Šibeniku 1807. Tako je bilo i u kontinentalnoj Hrvatskoj, gdje je 1804. otvorena tada najveća bolnica – Bolnica milosrdne braće.

Ilustriran iznimnim slikama Čeha Ludwiga Kube, s jedanaest motiva iz Livna, sarajevski časopis „Nada“, u broju od 15.7.1896., donosi članak u kojem se navodi: „Livno imade svoje burne dane... a gdje ima bure, tu je zaraza rijetka i čovjek horniji i vedriji“. Antun Hangi, nekadašnji upravitelj Narodne osnovne škole u Livnu (1892.-1894.), pisao je: „Kada se godine 1892. u Posavini i nekim dijelovima sjeverne Bosne pojavila kolera, poduzele su vlasti i ovdje sve mjere opreznosti. Narod se tomu smijao, pa si čuo gdje neki govore: Što će to nama? Ako bura uhvati bacile, sve će ih o Kamešnicu razmrskat.“ Ipak, ne bi se moglo reći da je u to vrijeme u Livnu zaraza bila rijetka. Ostale su upamćene riječi dr. Dragana Plentaja, onodobnog ravnatelja Kotarske bolnice u Livnu, „da je pola Livna sušičavo“.

Prema podacima iz Matice umrlih župe Livno (1901.-1938), sv. III., u razdoblju od 1901. do 1910. godine u župi Livno ukupno je umrlo 997 osoba. Tuberkuloza pluća (*sušica, suha*), kao uzrok smrti, navedena je u 101-om slučaju (10,1%). Taj postotak, primjerice, veći je od postotka uzroka smrti od tuberkuloze u Dalmaciji početkom 20. stoljeća, gdje je iznosio 8,39%.

Najveća smrtnost u promatranom razdoblju bila je 1910., kada je od ukupno 117 umrlih čak 19 osoba (16,2%) umrlo od tuberkuloze pluća. O problematici zaraznih bolesti pisao je bosanskohercegovački književnik i etnograf Nikola Buconjić početkom 20. stoljeća sljedeće: *„Naš je hrvatski narod uvjeren da čini dobro djelo ako za vrijeme bolovanja osobito pazi i obilazi bolesnika, a drži kao nešto ružno i nedostojno ostavljati ga sama, bez obzira je li bolest opasna i prelazna ili ne. Još ogromna većina hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini ne vjeruje žalibože da ima bolesti koje mogu prelaziti s bolesnika na druge zdrave osobe, pa to biva uzrok skoga se mnoga teška bolest širi, umjesto da joj se čuvanjem na put staje.“*

Otvaranje azila za duševne bolesnike u Hadži-Sinanovoj tekiji u Sarajevu, u XVIII. stoljeću, označilo je slabašne začetke organizirane zdravstvene službe u Bosni i Hercegovini. Prve bolničke zdravstvene ustanove u Bosni i Hercegovini izgrađene su u vrijeme službovanja posljednjeg bosanskohercegovačkog vezira Šerif Topal Osman-paše. On je, zahvaljujući vidovitosti svog osobnog liječnika i biografa dr. Josepha Koecheta, izgradio prvu bolnicu u Bosni i Hercegovini - Vakufsku bolnicu u Sarajevu 1866. godine. U ovoj, i još četiri druge bolnice u BiH, izgrađene tijekom osmanskog razdoblja, zdravstvenu je zaštitu stanovništvu pružao malobrojni kvalificirani zdravstveni kadar. Austrougarske vlasti zatekle su, 1878., u Bosni i Hercegovini svega šest civilnih liječnika.

2. Austrougarsko razdoblje

Prema načelima moderne medicine livanjsko se zdravstvo počinje razvijati tek po uspostavi austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Nova vlast zatekla je vrlo loše zdravstvene prilike u Bosni i Hercegovini. Dolaskom austrougarske uprave na bosanskohercegovačke prostore, dolazi do značajnog gospodarskog, tehničkog i kulturnog napretka, a zatim i razvoja zdravstvene zaštite. S njihovim dolaskom započinje nova era u razvoju zdravstvene službe u Bosni i Hercegovini. Grade se općinske i kotarske bolnice, zapošljava se kvalificiran medicinski kadar iz Austrije, Mađarske, Češke, Poljske, Italije i drugih zemalja, provode se brojne zdravstvene reforme, donose novi zakonski akti u zdravstvu. U tom pogledu krupan iskorak učinjen je 1910. donošenjem Zakona o obveznom bolesničkom osiguranju, koji je u početku obuhvaćao samo zaposlene. Premda se, nakon osmanske vladavine, postupno poboljšavalo stanje u ovoj oblasti, ono ni u kojem slučaju nije moglo biti zadovoljavajućim. Ukupno zdravstveno osoblje 1885. (liječnici i ljekarnici) u Bosni i Hercegovini brojalo je svega 88 djelatnika. Uoči Prvog svjetskog rata (1914.) postojale su 24 bolnice, najčešće s jednim liječnikom i malim brojem kreveta, a broj liječnika povećao se na 141.

Odmah po uspostavi nove vlasti poduzete su brojne mjere kako bi se zdravstvena zaštita u livanjskom kraju podigla na višu razinu. U prostorijama Srpsko-pravoslavnog učilišta (zgrada današnje Gimnazije) otvorena je u listopadu 1878. prva bolnica u Livnu. Bila je to Vojna bolnica sa 120 ležaja. Bolnica je otvorena u tada *„najljepšoj zgradi u Livnu, baš po europski sazidatoj“*.

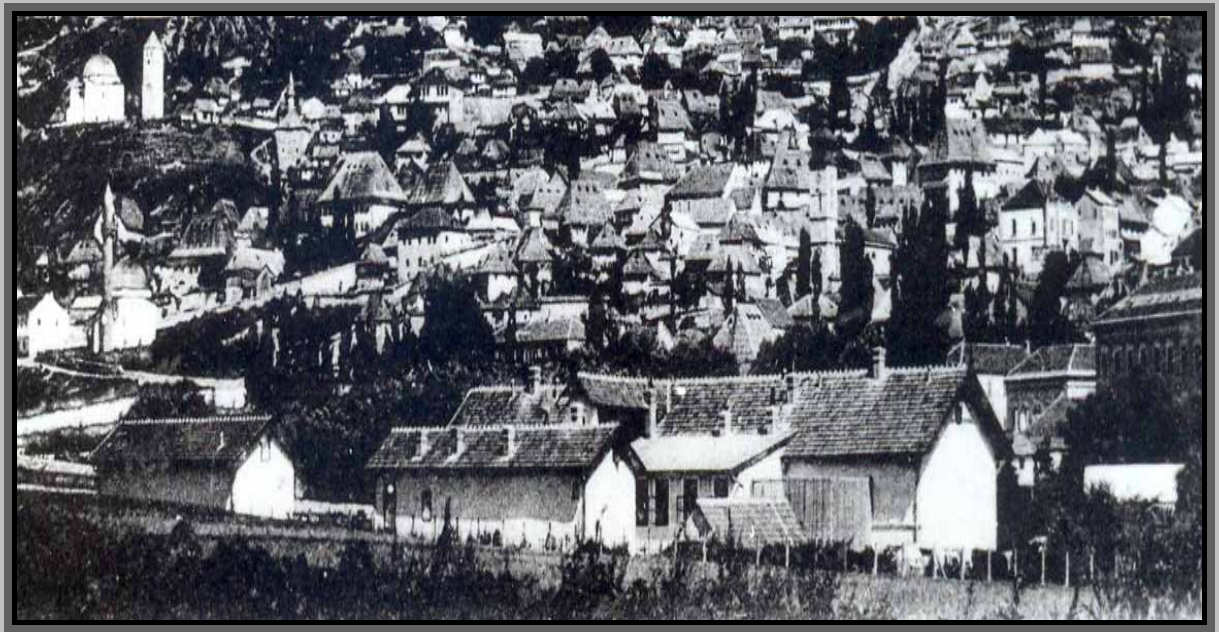
U toj bolnici liječen je i jedan broj civilnih osoba. Osim liječnika koji su radili u vojnoj bolnici, livanjski kotar dobio je i jednog stalnog civilnog liječnika. Mjesec dana poslije početka rada Vojne bolnice umro je od posljedica trbušnog tifusa dr. Leopold Peitinger (vjerojatno prvi austrijski liječnik u Livnu).

*Zgrada u kojoj je 1878. otvorena Vojna bolnica
(Livno, 1931.)*

Već u siječnju 1879. uvedena je u Livnu, na prijedlog kotarskog liječnika dr. Šime Mandića, obveza mrtvozorničkih pregleda svih umrlih osoba. U to je vrijeme ljekarnu u Livnu otvorio splitski ljekarnik Nikolić. Poboľjšane su i sanitarne prilike. Zabranjeno je klanje stoke „*usred čaršije*“ i otvorena je prva klaonica. U razdoblju do otvaranja prve civilne bolnice u Livnu posebno se ističe ime kotarskog liječnika dr. Rudolpha Fischera. O nemoći onodobne medicine ponajbolje govori činjenica da je u Livnu umrlo i dvoje djece dr. Fischera.

Prva civilna bolnica (kotarska) izgrađena je 1892. godine, a svečano otvorena 1. srpnja 1893. godine. U razdoblju od 1891. do 1902. zemaljskim sredstvima izgrađeno je u Bosni i Hercegovini devet kotarskih bolnica (Kladanj, Livno, Kotor Varoš, Cazin, Vareš, Srebrenica, Gacko, Ključ i Goražde).

*Kotarska bolnica u Livnu izgrađena 1892. godine
(u prvom planu glavna zgrada i dva pomoćna objekta)
(Livno, 1898.)*

Svrha kotarskih bolnicama u početku je bila liječiti oboljele od sifilisa i kožnih bolesti, a onda, prema mogućnostima, i drugih vrsta bolesti. Takvo se izdvajanje nije moglo dugo održati pa su kotarske bolnice počele primati sve bolesnike kojima je bilo potrebno liječenje u bolnici. Sve su kotarske bolnice građene tipski. Bili su to prizemni ili jednokatni objekti s jednostavnom dispozicijom sadržaja, te skromnih arhitektonskih kvaliteta – najčešće s naznakom neorenesansnih, a kasnije i secesijskih dekorativnih elemenata. Projektant livanjske bolnice bio je Austrijanac Ludwig Huber (1859.-1921.). Ukupni troškovi izgradnje iznosili su 33393,60 kruna. Za mjesto gradnje izabran je slobodan teren na desnoj obali Bistrice. Danas se na tom mjestu nalazi stara zgrada bolnice (Dječji odjel i mrtvačnica). U glavnoj zgradi bile su dvije bolesničke sobe za muške s 18 kreveta i 2 bolesničke sobe za ženske sa 6 kreveta. U sastavu glavne bolničke zgrade bila je i operacijska dvorana, ambulanta, bolnička ljekarna, kuhinja, 2 čekaonice i nusprostorije. U dvjema manjim sporednim zgradama, koje su pripadale bolničkom kompleksu, bio je smješten prostor za dezinficiranje, soba za izolaciju bolesnika, praonica sa sušionicom i mrtvačnica. U jednoj od dviju sporednih zgrada bio je stan za liječnika i prostor bolničke „ekonomije“. Zgrada livanjske kotarske bolnice građena je ispod razine visokih austrougarskih graditeljskih standarda toga vremena. Skromna sredstva, koja je Zemaljska vlada uložila u njezinu gradnju, nisu mogla dati bolji rezultat. Carsko-kraljevsko ministarstvo unutarnjih poslova kotarskim je bolnicama priznalo pravo javnosti temeljem kojeg im je pripadalo pravo naknade troškova za njegu i pokop pod istim uvjetima kao i u austrijskim javnim bolnicama. Kretanje bolesnika u livanjskoj bolnici pružalo je sliku neprestano rastućeg razvoja.

Prvi ravnatelj novoizgrađene bolnice bio je dr. Philip Hansel. Posve je razumljivo da se u takvoj zdravstvenoj ustanovi, koja je imala samo jednog liječnika, nisu mogle pružati složenije medicinske usluge. I tada, kao i danas, pacijenti su upućivani u veće centre.

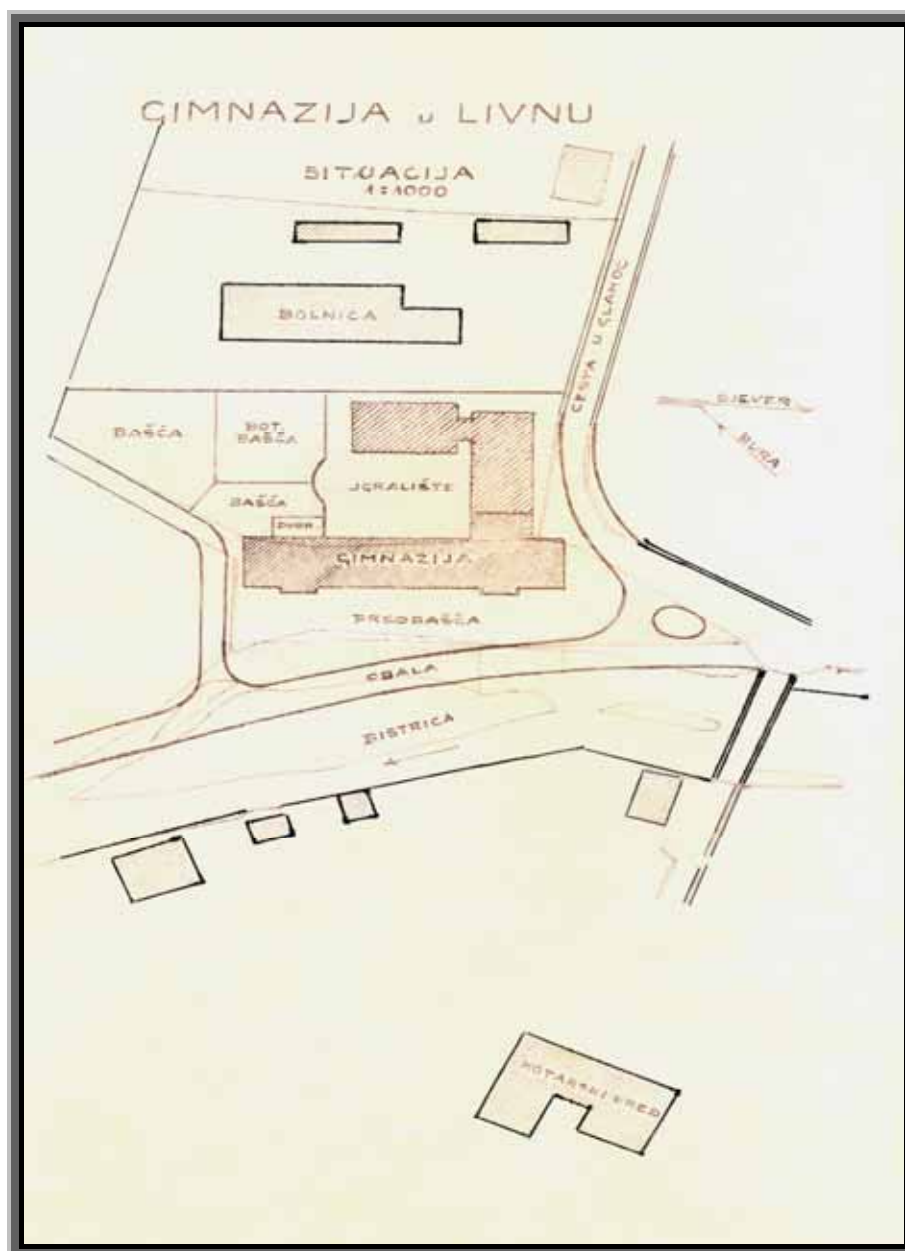
Sačuvan je podatak da su 1897. u splitskoj bolnici dr. Tacconi i dr. Pervan operirali dvojicu livanjskih dječaka (sina Ivana Rendića Dujmovića, kantinera, i sina Ibrahima Sarača, sudskog glasnika). Doktora Hansela, 1895., zamijenit će dr. Leopold Bauer, koji će u Livnu ostati 4 godine. Njegov nasljednik bio je dr. Ludwig Lichtscheindl. Godine 1904. na mjesto ravnatelja bolnice postavljen je dr. Anton Leszanowsky, koji se u Livnu se zadržao vrlo kratko. Od 1905. ravnatelj bolnice bio je dr. Dragan Plentaj. U Livnu je dr. Plentaj ostavio dubokog traga, ne samo kao liječnik, već i svojim sudjelovanjem i doprinosom u kulturnom, političkom i javnom životu. Stariji Livnjaci sa simpatijama su se sjećali dobrog liječnika i dobrog čovjeka, dr. Dragana Plentaja.

O organizaciji zdravstvene službe u livanjskom kraju toga vremena svjedoči i novinski članak iz 1910. u kojem se navodi: *„Tolike godine već čekamo da dobijemo još jednog liječnika, pa još ništa. Kotar nam se proteže u duljinu od 100 kilometara, a na toliki prostor samo jedan liječnik. Vidi svak da je to nedostatno. A i taj jedan mora uredovat u bolnici, mora na razne komisije osim u kotaru livanjskom još i u Glamoču i Županju. Da sam ne može udovoljiti svim potrebama, naravno je. Trpimo mi, trpe naši bolesnici. Molimo da nam oni gore i u tom pravcu pomognu“*. Godinu dana poslije Gradsko vijeće Livna uspjelo je za općinskog liječnika angažirati dr. Vladimira Friča, koji je u Livnu ostao do kraja Prvog svjetskog rata. Nakon što je 1912. dr. Plentaj premješten u Tuzlu, na mjesto kotarskog liječnika i bolničkog ravnatelja postavljen je dr. Sigfried Diamant, koji će se u Livnu zadržati sve do 1923. godine. Nažalost iz ovoga razdoblja povijesti razvoja zdravstvene zaštite ostalo je malo podataka o drugim zdravstvenim djelatnicima. Livno je početkom 20. stoljeća prvi put dobilo prvu školovanu babicu. Bila je to Marija Kunštek. Mnogim Livanjicama i Livnjacima, rođenim u razdoblju između dva svjetska rata, pomogla je „doći na svijet“ babica Persida Mudrenović, koja je u Livno stigla 1925. godine. Sve do Drugog svjetskog rata livanjski je kraj imao samo jednu babicu.

3. Razdoblje između dva svjetska rata

Kotarska bolnica nije zadovoljavala potrebe stanovništva pa je već 1921. planirano njezino proširenje. Taj plan kao i kasniji planovi adaptacije iz 1924. i 1928. godine nisu ostvareni. U tom razdoblju planirano je i osnivanje banjsko-lječilišne ustanove u Livnu. Od najavljivanog svekolikog napretka jedino je bolnica 1925. godine dobila telefonski priključak.

Posebne zasluge za razvoj livanjskog zdravstva u razdoblju između dva svjetska rata vezane su uz ime dr. Dušana Mitrovića, bečkog studenta medicine. Na mjesto kotarskog liječnika i ravnatelja bolnice u Livnu dr. Mitrović imenovan je 1923. godine. Njegova supruga Milena, također liječnica, postavljena je za općinskog liječnika. U Livnu je, uz kraći prekid tijekom 1931. godine, bio ravnatelj bolnice sve do 1941. godine. Dr. Mitrović imao je zasluge i u stvaranju pretpostavki za razvoj primarne zdravstvene zaštite. Bio je jedan od inicijatora izgradnje Zdravstvenog doma (kasnije Doma narodnog zdravlja) u Livnu, otvorenog 1926. godine.

Situacijska snimka bolnice iz 1921. godine s neostvarenim planom za izgradnju gimnazije (Projekt je izradio slavni arhitekt Karl Pařik)

Zapuřtena bolnica nije više zadovoljava potrebe stanovniřtva. U ořujku 1928. dr. Mitrović moli poglavaricu Druřbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog da u Livno uputi tri kvalificirane sestre koje bi u livanjskoj bolnici uvele red i ęistoću. U molbi dr. Mitrović navodi da „radi nereda, neęistoće i loše podvorbe nitko od građana ne řeli u bolnicu. Dolazi samo seljački svijet i gradska sirotinja“. Poglavarica č.s. Pavičić ubrzo je nakon toga uputila sestre Respiciju Hajduk, Laurenciju Gadanec i Klarenciju Kanciliju u livanjsku bolnicu. Za kratko vrijeme zapuřtena bolnica poprimila je sasvim drugi izgled. Bolnica je vratila ugled i Livnjaci nisu više izbjegavali svoju bolnicu. Svojim predanim radom, blagořću i ljubaznořću posebno se isticala sestra Klarencija Kancilija, koja je od 1934. do 1941. obavljala duřnost glavne bolnićarke (predstojnice).

Godine 1940. u novoizgrađenoj bolnici otvorena je kapela (molitveni prostor za časne sestre i bolesnike). Časne sestre su u bolnici radile kao bolničarke i tijekom Drugog svjetskog rata. Kada je bolnica zapaljena, njegu bolesnicima pružale su kod kuće. Nastavile su raditi i poslije rata, sve do 24. kolovoza 1949., kada im je odlukom vlasti zabranjen rad. Za veliki doprinos koji su sestre milosrdnice dale Livnu od svog dolaska 1874. godine (školstvo, zdravstvo, odgoj), vlasti su im „zahvalile“ rješenjem Sreske agrarne komisije, od 10.12.1949. godine, kojim im je „u ime naroda“ oduzeta gotova sva imovina (samostan, škola i pripadajuće zemljište), čime su praktično protjerane iz Livna.

Godine 1931. dr. Mitrović premješten je u Grubišino Polje, a mjesto ravnatelja prvi je put preuzeo rođeni Livnjak – dr. Jozo Tadić. Tadić se kratko zadržao na mjestu ravnatelja kotarske bolnice, jer se već 1932. na mjesto ravnatelja vratio dr. Mitrović. Stara austrougarska bolnica nije više mogla zadovoljiti potrebe stanovništva. Livanjska bolnica imala je samo 25 kreveta, a bolnici je gravitiralo 100 tisuća stanovnika (Livno, Tomislavgrad, Kupres i Bosansko Grahovo). U isto vrijeme u Dalmaciji je na 100 tisuća stanovnika dolazilo 250-300 bolničkih kreveta. Zbog teškog stanja u bolnici izaslanstvo uglednih Livnjaka (Mijo Kaić, gradonačelnik, fra Anđeo Kaić, livanjski župnik, fra Jako Pašalić, nekadašnji zastupnik u parlamentu Kraljevine SHS, i dr. Dušan Mitrović) odlazi u Split (21.11.1934.) razgovarati s banom Primorske banovine Josipom Jablanovićem. Ban je obećao tražiti pomoć u Beogradu. I pored svih problema u bolnici je tijekom 1934. liječeno 612 bolesnika, 1935. bilo ih je 669, a 1936.godine broj je porastao na 850 bolesnika.

*Banovinska bolnica (desno) i Dom narodnog zdravlja
(Livno, 1939.)*

Podršku proširenju livanjske bolnice dao je, 1937., i Dragiša Cvetković, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja, priznajući da su zdravstvene prilike u livanjskom kraju žalosne i da će se on osobno potruditi da se postojeća bolnica proširi ili izgradi nova. Od velikog broja obećanja na koncu je ipak nešto i bilo. U proračunu Primorske banovine za 1938. godinu osigurano je 678 tisuća dinara za izgradnju nove bolnice u Livnu.

Ukupna investicija procjenjivala se na 1,5 milijun dinara. Livnjaci su, napokon, dočekali da u proljeće 1938. započne gradnja nove bolnice. Zbog štrajka građevinskih radnika gradnja se nešto oteгла, ali je ipak već na jesen te godine zgrada bila pod krovom. Konačni troškovi izgradnje bolnice iznosili su 2,5 milijuna dinara. Svečano otvorenje Banovinske bolnice palo je u nedjelju, 14. svibnja 1939. godine. Uz prigodan program bolnicu je svečano proglasio otvorenom dr. Mirko Buić, ban Primorske banovine. Određeno je da bolnica nosi ime *Njenog Veličanstva kraljice Marije* (Karađorđević). Bolnica je bila solidno građevinsko ostvarenje i ubrajana je među najbolje bolnice toga tipa. Bila je dolično opremljena. Između ostalog, imala je i najmoderniju rtg aparaturu. Raspolagala je s ukupno 100 kreveta. U bolnici je, u ožujku 1939. bilo zaposleno ukupno 16 djelatnika (liječnici dr. Mitrović i dr. Ilc, šest bolničarki (sve časne sestre), dvojica službenika i 6 pomoćnih radnika). Poslije otvaranja nove Banovinske bolnice broj zaposlenih se povećao na ukupno 28 djelatnika. Prilikom izgradnje bolnice izgrađena je i prva livanjska mrtvačnica kao samostalan objekt. Premda je imala karakter bolničke mrtvačnice, ubrzo je poprimila i komunalnu funkciju. Sve do devedesetih godina 20. stoljeća ispred te mrtvačnice formirane su pogrebne povorke i ispraćani pokojnici.

Priloga
Analiza od strane Hrvatske banovinske bolnice u Livnu za februar 1939

Red. broj	Ime	Zvanje i položaj	Plata	Redovni broj		Plać. mjesečno	% namirno	Zarada		
				plata	opre. kreveta			pl. m.	pl. k.	
1.	Dr. Mitrović Mirko	spec. III. r.	4370	-	-	2	100	57	215	
2.	Dr. Ilc Josip	spec. III. r.	3515	-	-	15	12	47	-	
3.	Bolničarica Mato	spec. III. r.	1655	200	-	48	13	65	-	
4.	Bolničarica Grgur	spec. III. r.	955	150	-	20	7	23	-	
5.	Službenik Anto		800	-	-	9	4	13	-	
6.	Službenik Klementina		470	250	-	6	3	9	-	
7.	Službenik Branka		470	250	-	6	3	9	-	
8.	Službenik Kosta		470	250	-	6	3	9	-	
9.	Službenik Klementina		470	250	-	6	3	9	-	
10.	Službenica Branka		470	250	-	6	3	9	-	
11.	Službenica Klementina		550	250	-	9	4	13	-	
12.	Službenica Ana		500	175	-	6	3	9	-	
13.	Službenica Branka		500	175	-	6	3	9	-	
14.	Službenica Lucija		807	200	2	6	4	10	20	
15.	Službenica Ljilja		250	115	-	4	1	5	-	
16.	Službenica Branka		250	115	-	4	1	5	-	
Zarada:								465	109	228

Ukupno: Mrtvačnica: 107/100.
 Zastupnik od stavkom 207/39
 Datum 523 50 (Položaj: 207/39)
 Livno 14. svibnja 1939

Priloga

Obračunski list s popisom zaposlenih u Banovinskoj bolnici u Livnu (Veljača, 1939.)

4. Razdoblje poslije Drugoga svjetskoga rata

Nakon prvog ulaska jedinica NOVJ u Livno (5.8.1942.) Bolnica je pretvorena u bolnicu IV. operativne zone s tri odjela: kirurškim s 56 kreveta, te internim i zaraznim s 38 kreveta. Partizani su, koncem listopada 1942., prilikom povlačenja iz Livna, zapalili bolnicu. Poslije Drugoga svjetskoga rata planirana je 1947. izgradnja nove bolnice u Livnu kao projekta od saveznog značaja. Ipak, bolnica je samo obnovljena i nastavila je djelovati najprije kao Okružna bolnica, a kasnije pod nazivom Opća bolnica Livno. Jedan od prvih ravnatelja bolnice u poslijeratnom razdoblju bio je dr. Nicola Deurandi, Talijan, koji je u Drugom svjetskom ratu bio liječnik 14. korpusa NOVJ. Tom prigodom svoj je obol obnovi dao i Vlado Marjanović, akademski slikar, oslikavajući zidove Dječjeg odjela (danas prostorije Internog odjela). Prilikom jedne od brojnih adaptacija nesmotreno su uništene Marjanovićeve freske. Pedesete godine svojim su radom u bolnici, na poseban način, obilježili liječnici: Juraj Kaitner (Zagreb, 1912.-Split, 1959.), Wolfgang Frühwald (Beč, 1919.), Remzija Krdžalić (Tuzla, 1913.), Ivan Rubić (Katuni, 1925.), Ivan Tičinović (Split, 1923.) i Igor Aljinović (Ljubljana, 1932.). Ravnatelj Bolnice od 1953. (kada je iz Okružne bolnice u Banjoj Luci došao u Livno), pa sve do odlaska na specijalizaciju interne medicine 1961. godine, bio je zagrebački student dr. Remzija Krdžalić.

*Porod carskim rezom u livanjskoj bolnici
(Livno, 1951.)*

Polovicom pedesetih godina sazrijevala je ideja o gradnji nove bolnice. U proljeće, 1955., započeli su radovi na njezinoj izgradnji. Odlučeno je da se gradi na Groblju sv. Ive (malo južnije od današnjeg Kirurško-ginekološkog paviljona). Do svršetka 1955. na radove je utrošeno oko 8 milijuna dinara, a jedva se izišlo iz temelja. Temelje je trebalo vrlo duboko kopati, do čvrste podloge. Posebno stručno tijelo utvrdilo je kako je teren nepogodan za gradnju i predložilo, da je najbolje odustati od gradnje. Utaman je bačeno 11 milijuna dinara!

Tijekom 1960. postojeća bolnica proširena je dogradnjom istočnog krila, čime je barem dijelom riješen problem smještaja odjela za kirurgiju, porodiljstvo i ginekologiju i ORL odjela. Te godine u Općoj bolnici liječena su 4.224 bolesnika i ostvareno je 55.220 bolno-opskrbnih dana, čime je kapacitet bio iskorišten 90%.

Otisak pečata Bolničarske škole (1961.)

Početak 1960. u bolnici su radila samo tri liječnika: Ivan Tičinović, otorinolaringolog, i dva liječnika opće prakse. Proširenjem Bolnice otvorio se problem nedostatka visokoobrazovnog medicinskog kadra. Naporima kotarskih i općinskih vlasti angažirana je nekolicina specijalista. Koncem 1960. za šefa Kirurškog odjela dolazi dr. Frane Stančić (Dol na Hvaru, 1923.) koji je 1962. godine prvi u livanjskoj bolnici izvršio operativni zahvat na srcu. Nešto kasnije dr. Stančić postaje ravnateljem (upravnikom) bolnice. Na mjesto šefa Plućnog odjela došao je dr. Vojmir Medin (Zadar, 1914.) Interni odjel preuzeo je dr. Luka Vasilj (Međugorje, 1926.) a Dječji odjel njegova supruga dr. Mira Vasilj (Zagreb, 1927.). Njezin prethodnik bio je dr. Igor Jelovac (Split, 1926.). Nešto kasnije porođajno-ginekološki odjel preuzeo je na kraće vrijeme dr. Ivan Sladovljević (Vodice, 1920.), a nakon njega dr. Mato Kaurić (Vrginmost, 1923.). RTG odjel vodio je dr. Ivan Livaković (Kaštel Lukšić, 1929.). Nedostajući specijalisti (okulist, neuropsihijatar i dr.) dolazili su iz Splita i obavljali ambulantne preglede jednom tjedno. Osim spomenutih u Bolnici su koncem pedesetih i početkom šezdesetih radili i liječnici: Vitomir Saks, Vahdeta Čabaravdić, Ljiljana Vranješević Jandrijević, Milena i Božidar Ilić, Ismet Hotić, Baltazar Velzek, Srđan Čulić, Elvira Medin i drugi.

I nakon proširenja bolnice ostao je problem smještaja plućnog i zaraznog odjela. Rješenje se tražilo u podizanju nove bolničke zgrade, pa je već koncem 1960. bila pripremljena projektna dokumentacija. Početkom 1961. Narodni odbor kotara Livno odobrio je 4,5 milijuna dinara za početak njezine gradnje. Upućen je poziv svim narodnim odborima općina i Kotarskom zavodu socijalnog osiguranja da svojim novčanim priložima pomognu ovu akciju. Novi objekt već je 1962. bio pod krovom. Voditelj Plućnog odjela, od njegova otvaranja 1961. pa do zatvaranja 1976., bio je dr. Vojmir Medin. Vrlo cijenjeni dr. Medin bio je prvi liječnik koji je završio radni vijek u livanjskoj bolnici i dočekao više nego zasluženu mirovinu.

Usporedo s razvitkom bolnice trebalo je rješavati nedostatak srednjeg i nižeg zdravstvenog kadra, pa je uprava bolnice odlučila otvoriti jednogodišnju školu za bolničare. Škola je započela radom 1961. i u prvoj godini svoga postojanja imala je 40 polaznika. Premda je bilo planirano da već tijekom 1962. škola preraste u dvogodišnju, to se dogodilo tek 1966., kada je otvorena Niža medicinska škola s dvogodišnjim programom školovanja. Obrazovanje srednjeg medicinskog kadra u Livnu započet će tek 1980. godine. Tada je temeljem sporazuma Srednjoškolskog centra i Medicinskog centra upisana prva generacija medicinskih sestara – tehničara. Do tada je vrlo traženi srednji medicinski kadar u Livno dolazio pretežito iz Hercegovine.

Visokostručni (specijalistički) medicinski kadar nije se dugo zadržavao u Livnu. Bilo je to vrijeme kada se govorilo: Jedan doktor – jedan odjel. "Ode doktor – ode odjel." Koncem šezdesetih godina liječnička kadrovska struktura potpuno se promijenila. Novi voditelji odjela bili su: dr. Zlatko Duić (Kirurški odjel), dr. Ljubomir Puljiz (Interni odjel), dr. Ante Fuštar i dr. Bože Matić (Dječji odjel) i dr. Uroš Ćulum (Ginekološki i porodiljski odjel). Uskoro je počeo pristizati i domaći specijalistički kadar. Među prvima bili su: dr. Dragoš Sučić, dr. Živana Radeta Veselić, dr. Ante Baković, dr. Veselin Mitranić, dr. Milica Dokić, dr. Rusmir Vejzagić i dr. Junuz Cero. Nešto kasnije sa specijalizacije su se vratili dr. Adem Gasal, dr. Jakov Lukač, dr. Ismet Milak i drugi. Prvi put u povijesti bolnice okosnicu specijalističkog kadra činili su Livnjaci. Koncem šezdesetih godina Medicinski centar raspolagao je s 230 kreveta, a ukupno je radilo 210 djelatnika.

*Operacijska dvorana Opće bolnice u Livnu
(Danas su tu prostorije Dječjeg odjela)
Livno, 1963.*

Ubrzo se pokazalo da je postojeći bolnički prostor nedostatan i ispod standarda i normativa za oblast zdravstva. Godine 1971. izdana je građevinska dozvola za gradnju Kirurškog i ginekološko-porođajnog paviljona. Projekt za novu zgradu izradila je beogradska projektantska kuća „Invest biro“. Izvođenje radova povjeren je mostarskoj građevinskoj tvrtki „GP Hercegovina“. Financijska sredstva osigurali su Fond za razvoj nedovoljno razvijenih područja u Bosni i Hercegovini, Republički fond zdravstvenog osiguranja, Zajednica zdravstvenog osiguranja radnika i zemljoradnika u Mostaru, Općina Livno i Medicinski centar Livno. U izgradnju ovog objekta investirano je 20 milijuna dinara, od čega je samo za opremu izdvojeno 7,5 milijuna. Svečano otvorenje objekta bilo je 15. ožujka 1975. godine. Dobitak nove zgrade i instaliranje vrijedne suvremene opreme predstavljali su veliki pomak u razvoju sekundarne zdravstvene zaštite. Nastavak nije bio tako idiličan. Zbog brojnih prijedora vezanih za kvalitetu gradnje i plaćanje troškova gradnje trajao je dugi sudski postupak između investitora i izvođača.

Livanjski srednjoškolfci obavljaju posljednje pripreme pred otvorenje novog Kirurškog i ginekološko-porođajnog paviljona (Livno, ožujak 1975.)

Donošenjem saveznog Zakona o udruženom radu (ZUR), koncem 1976., nametnuta je obveza drugačijeg pravnog ustroja ustanove. Medicinski centar postaje radna organizacija s tri osnovne organizacije udruženog rada: OOUR Ambulantno-polikliničke službe (primarna zdravstvena zaštita), OOUR Operativne grane medicine i OOUR Internističke grane medicine (sekundarna zdravstvena zaštita). Zajedničke službe organizirane su u okviru Radne zajednice za zajedničke poslove.

*Otvorenje novog paviljona (15.3.1975.)
Sdesna: Rajko Kovačević, Pero Pavić, , Dragoš Sučić,, Refik Mulić,
Ramiz Hozić i Alija Mušić
Ispred: Enes Čolić, ravnatelj*

Svi konceptualni promašaji ZUR-a na najgori su način pogodili livanjsko zdravstvo. Nelogične organizacijske podjele, razbijanje jedinstvenog procesa rada, prijepori oko diobenih bilanca (tzv. samoupravnog sporazuma o rasporedu sredstava, prava i obveza), stalne personalne promjene posloводства, komplicirana samoupravna struktura, klanovske borbe, neznačajno i nenačelno miješanje lokalnih političkih čimbenika u sve segmente rada i upravljanja, doveli su do toga da je Medicinski centar postao najproblematičnija ustanova u livanjskim okvirima. Ni oktroyirani partijski kadrovi na rukovodnim mjestima nisu mogli pomoći u rješavanju problema. Mandati direktora OOUR-a trajali su u prosjeku tek 6 mjeseci, i većina direktora obavljala ga je u statusu vršitelja dužnosti. Govorilo se kako direktori u Medicinskom centru imaju kraći mandat od nogometnih trenera. Kao direktori OOUR-a najduže su se zadržali dr. Adem Gasal, dr. Alija Mušić i dr. Arif Brkić. Do ozbiljne krize u rukovođenju ustanovom došlo je nakon što je koncem 1975. političkom intervencijom smijenjen s mjesta ravnatelja dr. Enes Čolić. Njegovi nasljednici bili su do 1985. godine: Pero Pavić, dipl. oec. (1976.-1977.), dr. Josip Ančić (1977.-1979.), Slavo Mihaljević, dipl.oec. (1979.-1981.) i dr. Dragoš Sučić (1981.-1985.).

Na dvadesetu obljetnicu postojanja (1984.) u Medicinskom centru radila su 344 djelatnika, od čega: 59 s visokom stručnom spremom, 16 s višom stručnom spremom i 135 sa srednjom stručnom spremom. Zdravstvenih radnika s visokom stručnom spremom bilo je ukupno 55, od čega: 17 specijalista, 9 specijalizanata, 2 sekundarca, 13 liječnika opće prakse, 5 stomatologa, 8 farmaceuta i 1 ing. biokemije. Medicinski centar imao je golemu fluktuaciju kadra. Poglavitito se to odnosilo na visokostručni kadar. Međutim, bilo je i onih djelatnika koji su cijeli svoj radni vijek proveli u toj ustanovi. Prigodom 20-ete obljetnice postojanja Medicinskog centra, na prigodnoj svečanosti održanoj 3. ožujka 1984. godine, uručene su zahvalnice i nagrade djelatnicima koji su u ustanovi radili 20 i više godina. Bili su to: Safet Alić, Harum Balić, Iva Barišić, Hanka Bašić, Ruža Bjedov, Dušanka Bogovac, Ana Boras, Stipo Brajko, Dragica Bralo, Ivica Brčić, Katica Brkić, Antonija Brzović, Zorka Crnogorac, Mile Cvetković, Ivica Čolak, Ljupko Čondrić, Nevenka Čondrić, Nevenka Ćosić, Jozo Ćubela, Vera Ćurković, Vito Ćurković, Anđa Dolić, Barica Duran, Frano Duvnjak, Aleksandar Đuran, Ljubica Đuran, Boško Erceg, Šefika Huskić, Angelina Jagodić, Jozo Jandrijević, Dobra Juranić, Ivica Jurkić, Hamida Kadić, Anđelka Kaić, Janja Karadža, Ivo Karaula, Momčilo Konjikušić, Mira Kovačević, Rajko Kovačević, Zdravko Kravarušić, Elza Krešo, Emilija Krišto, Mirjana Laganin, Stipo Lijović, Mirko Lovrić, Fija Mačkić, Pero Mamić, Božo Marčeta, Ismeta Mulić, Refik Mulić, Reufa Mulić, Ala Mušić, Mara Ninković, Safija Palić, Boško Pažin, Jefa Petrović, Ljuba Radeta, Ana Rimac, Jelka Rimac, Remza Softić, Sofija Sučić, Fika Šabanović, Ivo Škoro, Dragica Tomić, Ivica Tomić, Iza Turšić, dr. Živana Veselić, Vlado Vidović i Vjeko Vrgoč. U dosadašnjem prikazu spominju se pretežito imena ravnatelja i voditelja pojedinih odjela. Međutim, u gotovo 110 godina kontinuiranog djelovanja livanjske bolnice prodefilirao je veliki broj zdravstvenih i drugih djelatnika, od kojih su mnogi ostavili vidni trag u njezinoj povijesti. Iz razumljivih razloga ovdje ne možemo spomenuti sva imena.

Eksperimentalne transformacije organiziranja zdravstvenih ustanova dovele su 1984. do novih promjena. Temeljem Društvenog dogovora o bližim mjerilima za organiziranje osnovnih organizacija udruženog rada i osnivanje radnih organizacija zdravstvene djelatnosti došlo je do spajanja OOUR-a Operativne grane medicine i OOUR-a Internističke grane medicine u OOUR Opća bolnica Livno.

Ono što je bilo neprirodno razdvojeno opet je spojeno. Od OOUR-a Ambulantno-polikliničke službe nastao je OOUR Dom zdravlja i OOUR Apoteka i služba za medicinsku opskrbu.

U svibnju, 1984., pokrenut je *Medicinar*, list radnika Medicinskog centra. Najavljivao je kao mozaički list na čijim bi stranicama, u svakom broju, bio širok spektar tema. Nažalost izlazio je kratko. Energija uredništva trajala je do trećeg broja.

Naslovnica lista *Medicinar*

Tijekom 1985. proveden je nov preustroj u organizaciji zdravstva. Temeljna ideja bila je udruživanje svih zdravstvenih ustanova na području Livna, Duvna i Glamoča u jednu radnu organizaciju. Medicinski centar od tada je u svom sastavu ima domove zdravlja (kao osnovne organizacije udruženog rada) u Livnu, Duvnu i Glamoču, te Opću bolnicu i Apoteku. Istodobno je organiziran i SIZ zdravstvenoga osiguranja u Livnu, te je na taj način, nakon dugog razdoblja, prekinuto financiranje livanjskog zdravstva iz Mostara. U Medicinskom centru tada je bilo zaposleno oko 500 radnika, od čega 70 liječnika. Nova ustanova imala je pravne i ekonomske instrumente za zajedničko poslovanje, ali vrlo brzo, nakon osnivanja, na površinu su isplivali lokalni partikularni interesi. Premda zamisao nije bila loša, realizacija je bila katastrofalna. Bio je to još jedan neuspješan eksperiment političko-ideološkog organiziranja zdravstva.

Prvi ravnatelj (predsjednik Poslovnog odbora) nove zdravstvene ustanove bio je dr. Andrija Gudelj, pneumoftiziolog iz Duvna, i obnašao je dužnost dvije godine. Nakon nepunog mandata zamijenio ga je dr. Dragoš Sučić, koji je na mjestu ravnatelja ostao sve do početka rata (1992. godine).

Ustanova se suočavala s velikim odljevom sredstava za vanjska liječenja. Od ukupnog prihoda koji je tih godina iznosio od 160 -200 milijuna dinara, na vanjsko liječenje otpadalo je prosječno oko 70 milijuna dinara. Ekonomska kriza koja je osamdesetih godina potresala bivšu državu odrazila se i na financijsko poslovanje ustanove. Stalno se poslovalo s gubitkom. Problemi su rješavani presipanjem „iz šupljeg u prazno“ (političkim odlukama o otpisu dugova). Golema novčana sredstva uskraćena su livanjskom zdravstvu prijevarama i prevarantskim postupcima bivše države. Sredstva ino-osiguranja nisu stizala iz Beograda i Sarajeva u Livno. Bilo je odlučeno da se pred mjerodavnim sudom u Beogradu podigne tužba protiv države (SFRJ). Zbog prespore sudske birokracije tužba je dočekala rat i raspad države a da nije održano nijedno ročište.

Osamdesetih godina velika sredstva usmjeravana su za nabavku stanova i specijalizaciju liječnika. Samo u 1985. na specijalizaciju je upućeno 14 liječnika. U svibnju 1988. otvoren je Odsjek za hemodijalizu koji je djelovao u sastavu Internog odjela. Većih ulaganja u dijelom dotrajale objekte i opremu gotovo nije bilo. Osim nabavke opreme jedina značajnija investicija bila je sanacija krovišta na zgradi Kirurškog i ginekološko-porođajnog odjela. Zbog problema s ravnim krovom (prokišnjavanje) 1990. dograđen je još jedan kat (danas prostorije bolničke uprave) i postavljeno novo krovište.

Povjerenstvo za imenovanje naziva ulica, trgova i pravnih osoba Općine Livno odlučilo je, 1991. godine, da Medicinski centar u Livnu nosi ime dr. fra Mihovila Sučića. Nakon 126 godina od smrti pionira napretka, znanosti, kulture i ljudskosti Livnjaci su ovim činom ispravili nepravdu i vratili barem dio duga prema čovjeku s kojim bi se ponosila svaka sredina. Primjenu odluke Povjerenstva privremeno su prolongirala ratna događanja koja su ubrzo uslijedila.

5. Razdoblje poslije 1990. godine

Već koncem 1991. bilo je jasno da će se ratni plamen iz Hrvatske proširiti i na Bosnu i Hercegovinu. U jesen te godine započele su pripreme za organizaciju sanitetske službe u slučaju izbijanja rata. U proljeće 1992. započelo je preuređivanje podrumskih prostorija u Kirurško-ginekološkom paviljonu za djelovanje u ratnim uvjetima. Istodobno su započeli radovi na adaptiranju prostora bivše JNA (Rezervni centar veze Pomorske vojne oblasti JRM) u Sturbi, za potrebe ratne bolnice. Zahvaljujući opskrbi Glavnog sanitetskog stožera Hrvatske, ali i donacijama ljudi iz livanjskog kraja zaposlenih u inozemstvu, Ratna bolnica u Sturbi bila je opskrbljena sa svim medicinskim i nemedicinskim potrepštinama koje su to doba imale na raspolaganju civilne bolnice srednjeg ranga. S obzirom da je objekt bio ukopan duboko u brdo, pružao je najveću razinu sigurnosti za ranjenike i zdravstveno osoblje. Uoči samog početka rata (travanj 1992.) formiran je Sanitetski stožer na čijem je čelu bio dr. Vedran Šarić, kirurg. Sanitetski stožer donio je cijeli niz izvanrednih mjera: ukinuo je OOUR-e, opozvao sve direktore i tijela upravljanja, u svoje ruke uzeo „dirigentski štapić“ i preveo kompletnu zdravstvenu službu općine Livno s mirnodopske na ratnu shemu rada.

Petnaestog travnja 1992. izdana je zapovijed za izmještanje bolnice na zamjensku lokaciju u Sturbi. Od toga dana rad livanjske bolnice odvijao se na dva kolosijeka. Bolnica u gradu zbrinjavala je civilno pučanstvo, a pripadnicima HVO pružala je samo ambulantne usluge. Bolničko liječenje pripadnika HVO preuzela je izmještena bolnica u Sturbi, koja je djelovala do rujna 1992. godine. U toj bolnici radili su brojni zdravstveni i nezdravstveni djelatnici livanjskog Medicinskog centra, ali i liječnici iz Republike Hrvatske. Zapovjednik bolnice u Sturbi bio je dr. Vedran Šarić. U nastavku rata zdravstvena skrb svim osobama (i civilima i vojnicima) pružala se u gradu. U lipnju 1992. Predsjedništvo SO-e Livno imenovalo je i rukovodni kadar zdravstvenih ustanova. Za v.d. ravnatelja Medicinskog centra imenovan je Stipo Pavić, dipl.ing. biokemije, a za v.d. ravnatelja Opće bolnice dr. Ivan Cikojević. Od početka 1993. na mjestu v.d. ravnatelja bolnice bio je dr. Zdenko Franić.

Rješenjima Ministarstva zdravstva HRHB iz kolovoza 1994. u Livnu su utemeljene tri posve samostalne zdravstvene ustanove: Opća bolnica, Dom zdravlja i Gradska ljekarna. Na taj način je *de facto* (nikad nije donijet akt o prestanku rada Medicinskog centra u Livnu) nakon 30 godina prestala postojati ustanova Medicinski centar. Opća bolnica i Dom zdravlja su, uz određene prijepore, podijelili imovinu, prava i obveze i nastavili djelovati kao samostalni pravni subjekti surađujući u mjeri koliko je nužno. Ravnateljem Opće bolnice imenovan je Stipo Pavić, dipl. ing. biokemije, koji je dužnost obnašao sve do prosinca 2001. godine. Od 2001. do 2005. ravnatelj Županijske bolnice bio je dr. Zdravko Zelić. Od 2005. do 2009. ravnatelj je ponovno Stipo Pavić. Koncem 2009. dužnost je preuzeo sadašnji ravnatelj dr. Ivica Jozić.

*Ratna bolnica u Sturbi
(Sturba, 1992.)*

Tijekom 1994. i 1995., dok je još uvijek trajao rat, izvršena je nadogradnja Kirurškog i ginekološko-porođajnog paviljona (iznad Operacijskog trakta) s još dva kata, prema projektu splitske tvrtke „Tehnika“. Građevinske radove izvela je tvrtka „Matković d.o.o“ iz Livna. Sredstva za izgradnju osigurana su iz različitih izvora. Izdvajamo Općinu Livno s novčanom potporom od 100 tisuća maraka. Zbog pomanjkanja financijskih sredstava u nadograđenom dijelu do danas nisu obavljene radovi na unutarnjem uređenju. U sklopu projekta Svjetske banke „Pomoć žrtvama rata na području FBiH“ livanjskoj bolnici odobren je 1997. projekt za fizikalnu i mentalnu rehabilitaciju te projekt iz ortopedije i rekonstruktivne kirurgije. Temeljem tih projekata u suterenskom dijelu stare bolnice adaptiran je prostor u koji je smješten Odjel za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju. Iznad tog prostora otvorena je ortopedska radionica (u međuvremenu ugašena).

Skupština Hercegbosanske županije donijela je 16. lipnja 1998. godine odluku kojom je utvrđeno da Opća bolnica u Livnu dobiva status Županijske bolnice. Status osnivača preuzela je Skupština Hercegbosanske županije, a vlasništvo Hercegbosanska županija. Statutom, koji je 3.3.1999. donijelo Upravno vijeće Županijske bolnice, utvrđeno je da ustanova posluje pod nazivom: Županijska bolnica „Dr. fra Mihovil Sučić“.

U razdoblju od 1998. do 2001. u razne projekte u bolnici investirano je oko 3 milijuna KM. Na Dan Općine Livno, 28. rujna 2001. godine, otvoren je obnovljeni Interni odjel. Tom prilikom sanirano je i krovništvo, izgrađena „pasarela“ prema Kirurškom paviljonu i ugrađen lift. Na projekt obnove potrošeno je 406 tisuća KM. U tim sredstvima izdvajala se donacija Vlade Kraljevine Nizozemske od 100 tisuća dolara. Radove na obnovi Internog odjela izvodila je tvrtka „Intermatic Centar“ iz Livna. Istog dana, uz prigodnu svečanost, otkriveno je brončano poprsje dr. fra Mihovila Sučića, rad akademskog kipara Josipa Konte. Ovaj spomenik javne zahvalnosti, osim obogaćenja urbanih sadržaja, doprinio je da se otrgne od zaborava djelo i lik začetnika moderne medicine na ovim prostorima.

Odmah nakon obnove Internog odjela pristupilo se obnovi Dječjeg odjela. Za sv. Nikolu (6.12.2001.) livanjskoj djeci poklonjen je lijepo uređen bolnički odjel. Koncem 2004. godine nabavljeni su za potrebe medicinske dijagnostike CT i RTG aparat. Odlukom Vlade Hercegbosanske županije, a u sklopu realizacije II. faze projekta „Modernizacija bolnica u FBiH“, Županijska bolnica je tijekom 2010. postala bogatija za četiri nova suvremena dijagnostička aparata (CT aparat, ultrazvuk, RTG aparat i mamograf), čija je ukupna vrijednost oko 1,5 milijuna američkih dolara. Aktualna donacija Vlade Republike Hrvatske u iznosu od 1,7 milijuna kuna omogućit će prijeko potrebnu obnovu Ginekološko-porođajnog odjela. Sve veći problemi u financiranju tekućih potreba bolnice zaustavili su svaku pomisao na nove investicije.

Danas bolnica zapošljava 308 djelatnika, od čega 37 liječnika i 191 medicinsku sestru (sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom). Na bolničkim odjelima ukupno je 208 kreveta. Dugovanja bolnice iznose oko 16 milijuna KM i ugrožavaju normalno poslovanje. Već dulje vrijeme bolnici nedostaju liječnici specijalisti. Mjere koje se poduzimaju imaju karakter kratkoročnih vatrogasnih mjera. Budući da su dosadašnji modeli zdravstvene politike potrošeni, čini se da je jedini izlaz u provođenju temeljitijih reformi u zdravstvu. Morat će se poduzeti mjere da ova ustanova velike i bogate tradicije, koja uskoro proslavlja 110 godina svog postojanja, nastavi djelovati i poslovati u normalnim okolnostima.

Napomena: Copyright © 2011.Damir Tadić

Sva prava pridržana. Dokumenti, podaci, fotografije i informacije objavljeni u ovom tekstu , mogu se koristiti samo za individualne potrebe korisnika uz poštivanje svih autorskih i srodnih prava te prava trećih osoba sukladno zakonskim propisima. Ovaj tekst se ne smije reproducirati niti prenositi u bilo kakvom obliku (elektronički, mehanički i sl.) bez prethodne autorove pisane suglasnosti. Svaki oblik zlorabe navedenoga podliježe propisima o kršenju autorskih prava.

ZANIMLJIVI DETALJI IZ POVIJESTI LIVANJSKOG ZDRAVSTVA

1671. Mletački liječnik Scipion liječi u Livnu vezira Mufettiš Mehmed-pašu
1720. Dominik Castelli, dalmatinski protomedik, boravi u Livnu
1845. Petar Marinković, liječnik iz Dalmacije, boravi u Livnu zbog epidemije morbila
1851. Livnjak fra Mihovil Sučić stekao doktorat medicine i kirurgije u Padovi
1878. * Utemeljena austrougarska vojna bolnica u zgradi današnje Gimnazije
* Utvrđena obveza mrtvozorničkih pregleda
1892. Započela izgradnja Kotarske bolnice u Livnu
1893. * Otvorena Kotarska bolnica u Livnu
* Dr. Philip Hansel postavljen za prvog ravnatelja Kotarske bolnice
1912. Iz Livna odlazi dr. Dragan Plentaj, u narodu omljubljeni liječnik
1921. Planirana adaptacija bolnice
1923. Za ravnatelja Bolnice postavljen dr. Dušan Mitrović
1926. Otvoren Dom narodnog zdravlja
1928. Časne sestre milosrdnice Družbe sv. Vinka Paulskog počinju raditi u Bolnici
1931. Prvi Livnjak na mjestu ravnatelja Bolnice (dr. Jozo Tadić)
1938. Započela izgradnja nove Banovinske bolnice
1939. Četrnaestog svibnja svečano otvorena Banovinska bolnica
1942. Zapaljena Banovinska bolnica
1947. Planirana izgradnja bolnice u Livnu kao projekta od saveznog značaja
1949. Zabranjen rad časnim sestrama milosrdnicama u livanjskoj bolnici
1954. Bolnica započinje djelovati pod nazivom *Opća bolnica Livno*
1955. Započela izgradnja nove zgrade bolnice (završilo neuspjehom)
1960. Proširena zgrada Bolnice izgradnjom istočnog krila
1961. Počela s radom Bolničarska škola pri Općoj bolnici
1962. Dr. Frane Stančić, kirurg, izveo prvi kirurški zahvat na otvorenom srcu u povijest livanjskog zdravstva
1963. Završeni radovi na novoj zgradi za potrebe plućnog i zaraznog odjela
1964. Prvog ožujka osnovan Medicinski centar Livno
1966. Započela s radom dvogodišnja bolničarska škola
1972. Započela izgradnja Kirurškog i ginekološko-porođajnog paviljona
1975. Petnaestog ožujka svečano otvorena zgrada Kirurško-ginekološkog paviljona
1976. Medicinski centar transformiran u radnu organizaciju s tri osnovne organizacije udruženog rada
1980. U Livnu započelo školovanje prve generacije medicinskih sestara
1984. Pokrenut „Medicinar“, list radnika Medicinskog centra
1985. U sastav Medicinskog centra Livno ušli domovi zdravlja iz Duvna i Glamoča
1988. Otvoren Odsjek za hemodijalizu
1990. Završeni radovi na dogradnji jednog kata na Kirurško-ginekološkom paviljonu i postavljanju novog krovišta
1991. Općinska Komisija za imenovanje ulica, trgova i pravnih osoba odlučila da Medicinski centar nosi ime dr. fra Mihovila Sučića
1992. * Utemeljen Sanitetski stožer, ukinute osnovne organizacije udruženog rada, raspušteni radnički savjeti
* Petnaestog travnja započela s radom Ratna bolnica u Sturbi

1994. * Ministarstvo zdravstva HRHB donijelo odluku o utemeljenju Opće bolnice Livno
* Nakon trideset godina djelovanja prestala postojati zdravstvena ustanova Medicinski centar Livno
1995. Završena dogradnja dva kata iznad operacijskih dvorana Kirurškog i ginekološko-porođajnog paviljona
1998. Skupština Hercegobosanske županije odlučila da Opća bolnica Livno dobiva status županijske bolnice
2001. Obnovljeni Interni i Dječji odjel
2004. Nabavljen prvi CT aparat
2010. Županijska bolnica dobila 4 dijagnostičke aparata vrijedna 1,5 milijuna dolara
2011. Vlada Republike Hrvatske donirala 1,7 milijuna kuna (420 tisuća KM) za projekt obnove Ginekološko-porođajnog odjela (rodilišta)